

Landskap: Småland Upptecknat av: Fingal Johansson  
 Härad: Östbo Adress: Bygget, Jöatwa, Kärnans  
 Socken: Byxel o. Gällaryd Berättat av: se inns i samb.  
 Uppteckningsår: 1938 Född år      i     

Uppteckningen rör	Sid.
<u>Brevllap.</u>	<u>1-10.</u>
<u>Barn dop.</u>	<u>10-17, 42.</u>
<u>Konfirmation.</u>	<u>17-18.</u>
<u>Ljute dom.</u>	<u>18-26.</u>
<u>Pragnaring.</u>	<u>26-43.</u>

Seder och bruk vid troslovning, bröllop,  
barn dop, sjukdom, död och begravning.

Uppmärksaming av Fingal Johansson, Bygget-Sjökyrka, Wäxjö län.

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

I den gamla tiden som ännu säges  
hava varit den goda, var det inte vanligt  
att då en ung man såg sig om efter  
en flicka i och för äktenskaps ingående,  
att han som man nu gör, själv stiftade  
bekantskap med den tillbedda och i sinom  
tid friade till henne. Bönemannen måste  
anlitas och sådana funnos gott om i värna-  
nsorten för i världen. Det var också levinnor  
som gärna åtog sig att "löna" då de fått  
reda på att någon ogift man "såg sig om"  
efter en för honom passande livspörljuverka

Ofta var det ynglingens föräldrar som "sett ut" långt i förväg en lämplig sonatvinna, och "Talte ve" bönen mannen att han skulle gå till det eller det stället (=gården) å höra se förä umm darras (=deras) som kunde ha några utrikter att få ble more (= få bli måg) hos dem.

Förmögenheten spelade fordom en stor roll vid äktenskapens ingående. Var ynglingen fattig så fick vanligen bönen mannen då han "hörde sig för" av flickans föräldrar till svar. "Hå, hå, då vurnar sig inte," var han däremot en välberutten åttings- eller fjärdingsbonde, ägande ett gott bohay, många djur i sin ladugård, samt pengar utlånta på böjdan (= bygden) så var saken klappad och klar, och bönen mannen fick löfte att på bestämd dag infinna sig

medförande den blygga unge mannen som ville fria till deras dotter (= dotter) Bönenmannen skyndade sig alltså hem glad i hägen viss om att han nu på ett ganska lättvindigt sätt att som ersättning för sitt uppdrag "på lite å va mä," och det bestod i en blånagarnestkjorta som skulle vara så lång att den nådde anklarna då hon fått den på sig, samt ett par ullgarnskrusä (= ullgarnstrumpor) med skaft så långa att de nådde höjst upp på hans lår. Detta var den vanligaste ersättningen till bönenmannen då han lyckats "ställa ihop" ett par.

På bestämd dag infunno sig friaren och bönenmannen. Man hade putrat och pejat i gården det bästa man kunnat, på det att friaren skulle få ett gott intryck av sina tilltänkta

svärföräldrar och deras gård. Deras flicka skulle också vara putrad och fin, och vara till sin fördel så mycket som möjligt. Bönemannen skulle presentera det blivande paret för varandra vilket vanligtvis skedde med denna ord. "jaha här ä pajjkänn, å här ha vi flekkann" och oaktat blyghet hos både pojkar och flickor så bekantade de sig rätt fort med varandra då de sedan blevo lemnade allena.

Bönemannen sökte sig till flickans föräldrar samt skröt och berättade, om friarens förmögenhet, hur utmärkt man hon var, och då flickans föräldrar fått reda på att hon ägde så eller så många tusen daler forutom en vacker gård stor ladugård med många klambundna djur så var äktenkap mellan

De unga beslutat antingen flickan så ville eller ej. Att fästmannen begånade fästmon med ring var ej vanligt, psalmbok samt en hel del andra saker som han sjeln förfärdigat såsom, räfsa, skäkelträ och stol, kaveldom m.m. Så for man till prästen för att taga ut lysning. (lä ut lysäsedält) De förmörvna äkte alltid efter häst och vagn. De fattiga gingo till fots, samt vand. i skymningen, eller efter mörkrets inbrott, smögo de sig av till prästen som brottslingar, så att äppän skulle veta unmmätt för än prästen lysstä ut ätt frå präddikstoläm.

Da det lyst för ett par sade man "y da haä di rammlatt neä ifrå präddikstoläm, ä bruetätt bajjna ä se." Lysning uttoys fordom alltid i ny (=nyttäm) jag har frågat många

Äldre personer varför man gjorde det just  
i ny, och i en del fall fått till svar att då  
sa em jöra för då bleä så granna ljuss-  
lameda båän simn nöä påätt bleä jefpta.  
(=De barn som event. kommo att födas i deras  
äktenskap, blevo vackra och ljushåriga.)

Andra åter säga, att det alltid varit vanligt  
och därför skall man hålla fast vid den seden.  
83-åriga fru Emelie Fredriksson i Råhult Fryele s:n.  
har berättat för mig något om huru det till-  
gick vid hennes mors bröllopp, Fru Fredrikssons  
mor har berättat det för henne. Omkr. 110 år  
har förflutit sedan detta bröllopp firades i Råhult  
Fryele s:n. Då någon flicka skulle gifta sig  
(stå bru) rustades en lång tid i förväg både  
inne i boningshuset (stovam) och i uthusen.  
Man ville ha allt väl i ordning påtrot

5331

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

och fint i var vira. Man målade de  
gamla byrårkåpen (birroskåpa) såvida de  
ej voro av ek. Tapeter fannos ej tillgängliga  
i handeln, utan man spände väggarna  
med grått papper, och så målades detta  
med någon slags vattenfärg. Målaren  
hade en schablon utskuren i ett pappstycke  
denna höll han fast mot väggen, med  
en styv borstpensel doppad i färg stötte han  
in de färger han önskade, igenom schablon-  
mönstret, på väggen. (På gården Bygget som  
jag äger, finnes ännu ett rum med sådana  
gamla handmålade tapeter som min farfar  
lät måla på 1830-talet, ann. av F. Johanson.)  
Täcken (= paneler) kritades, likaså spisarna.  
Man slaktade svin, får och nötkreatur.  
Man bryggde och bakade på det att

5331

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESBOK

Bröllopsgästerna skulle få äta och dricka så bra de orkade. I god tid bjöd man gästerna ihland ända till 2-3 veckor i förväg, på det att de skulle ha god tid med att anskaffa något i matväg att ta med sig till bröllopsgården. Detta kallades förning, och en "hederlig" sådan skulle bestå av minst ett halvt dussin "fina vita" brödkakor så stora, så att man för att kunna "sätta in" och "ta ut" dem ur bakugnen som gressla fick använda ett kar- eller tunnlock partypikat vid en stake. Man skulle vidare föra med sig "revänn ostkakor" (= ostkaka) sötart, fläsk och kött, smör och ost m.m. Man kan ju tänka sig att det tog tid för en bondmora (bonnatjarring) att åstadkomma denna mängd av mat, då man hör att det till en

sötost, om den skulle anses vara "hederlig"  
 d. v. s. lagom stor, åtzick nims 20 kammar mjölk.  
 Brud och brudgum företog någon vecka  
 före brölloppet en resa till Jönköping.  
 De skulle köpa begåring. Brudparet från  
 Råhult likarå. Guldsmeden Magnus Friberg,  
 en deras släkting, fick sälja den ring  
 (vejsällring) som bruden skulle ha, samt  
 silverskedar (söllväscheä) m. m. Man reste  
 med hästak, och en sådan resa tog ett par  
 dagars tid. Aftonen före bröllopdagen skulle  
 de inbjudna släktingarna ankomma, och deras  
 föringar mottogos och inburos i skafferiet och vint-  
 kurbod. De yngre männen (pajjkarna) skulle  
 hämta brudgummen. Fru Fredriksson minns ej om  
 hon hört berättas om huruvida några spelmän  
 voro med på hennes mors bröllop, annars

var det vanligt vid den tiden att en *piot* 10  
och en klarinettist inbjödos för att underhålla  
folket med musik (spel) Hon säges däremot att  
hon minns att hennes mor sagt att "ho haddä" 12  
*brucapiä* *summ passadä hämmä* o.p.p. UNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV  
Bröllopskalaset varade i flera dagar, man åt  
drack (sup.) dansade och roade sig av hjärtans  
lust. Om det skulle vara riktigt högtid-  
ligt (högtidligt) skulle brudparet vigas  
i kyrkan (Tjörnkvejsell) men det förekom  
också att vigsel förrättades i brudens hem  
eller i prestgården. Klockarens eller Prästens  
fru antitades till att kläda och pynta  
bruden, man ville gärna att det skulle  
vara så fint och högtidligt som möjligt.  
Nå en kvinna var bliven i grossers  
sades det att "ho lareva te småfolk"

och under denna för kvinnan kritiska<sup>11</sup>  
period, skulle mannen undvika att  
uträtta henne för häftiga sinnerörelser.  
"hann sultä" imtā" reta na så ho bla  
arrjä" = arg förtretad. Kvinnan skulle försöka  
leva så långt och harmoniskt som möj-  
ligt. Hon skulle mycket sysselsätta sig  
med religiösa saker och ting, läsa bibel  
psalmbok och "nådens ordning" (= en från  
Tyskan översatt bok, som fanns i så gott  
som varje hem i Smålandsbygden under  
förra århundradet.) Detta hade en god in-  
verkan på fostret ansågs det. Kvinnan  
skulle undvika att äre då något djur  
avlivades, att biträda vid slakt var i  
högsta grad farligt, det bar hon

5331

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

12

12

väntade kunde då bliva vanskap,  
på fula födelsemärken, fallandesjuka  
(epilepsi) mofl. svåra lyten eller sjukdomar.  
Om så var att en kvinna varit med  
och åsett då något djur slaktats, t.ex.  
rört i blodet (schneettäm) som man tappade  
av djuret, då hon var i groser, så skulle  
hon då hon låg i barnsäng taga vara  
på något av den blod som utgjöts vid  
barnets födelse. Man samlade upp  
någon blod i en duk t.ex. en handduk  
och lät den torka in i duken, så gömdes  
duken väl, och togs fram då man märkte  
att barnet fick anfallet av epilepsi.  
Man blötte upp duken i varmt vatten  
så blodet löstes upp, så hölls kvinnans

UHS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV 13

5331

13

13

vigselring över barnets mun, man  
tog duken och krossade ur några  
droppar blod, som skulle droppa genom  
vigselringen in i barnets mun.

Sådana blodiga dukar har funnits  
till ett gott stycke in på 1900-talet i  
smålandsbygd. Det var dåligt berättat  
med sjukvården under förra århundradet.  
Mången stackars barnaföderska fick under  
hela sitt återstående liv bära på en  
bräcklig och svag kroppshydd till följd  
av olämplig behandling under och efter  
förlorningen. Några vid barnvårdshus  
utbildade barnmorskor funnos ej, och  
läkarna voro också få. Det dröjde ända  
till slutet på 1880-talet innan man i  
Fryele socken hade någon barnmorska.

5334

14

Barn dop skedde mestadels i kyrkan.

Man väntade eller dröjde ej länge med att döpa barnen. De odöpta barnen trodde man att onda makter lättare kunde "rå på" än de döpta, de odöpta voro hedningsräck ännu i den ondets våld och man fick ständigt vaka över det att ej troll eller annat otyg som hölls till i berg och skogar, bytte sig till det mot en trollunge.

Som verkligt medel mot sådant brukade man lägga litet krut på dörrtrösklarna och antända det. Flinta och stål lades i barnets vagn. Den kvinna som blev ombetrodd att bära fram barnet till dopet (hålla baän) kallades gomo. Man valde ut en kvinna könd som hederlig, gudfruktig

ja så "felpri" som möjligt skulle den kvinna 15

vara som fick den äran att vara gomo.  
(= gudmoder.) Dopklädnaden som barnet skulle  
ha brukade gomoäna själva bekosta och  
föra med sig, i denna brukade man sja  
in en päng (= mynt) detta för att man  
trodde det skulle vara turligt, barnet kom  
att få gott om pengar under hela sitt liv  
om man så gjorde. Vidare skulle föräld-  
rarna icke i förväg för någon ontala  
vad barnet skulle heta, om de talade om  
detta blev barnet en blarra (= pratade mycket)  
om det var ett flickebarn, var det en gosse  
så kunde det bli en blarra. Strax innan  
gomorann began sig iväg till kyrkan med  
barnet fick hon veta vad namn barnet  
skulle ha. Då ett gossebarn skulle döpas

skulle man försöka att få en flicka,  
= ogift kvinna att vara gomo. Man trodde  
att detta hade den verkan att gossen då den  
blivit giftasvoren fick "tur med flickor"  
= blev omtyckt av kvinnor och bra gift.  
Vidare skulle vid en gosses dop de kvinn-  
liga faddrarna vara minst en mer än de  
manliga. Vid en flickas dop skulle det  
vara minst en manlig fadder, mer än de  
kvinliga. Om man kunde komma åt  
att taga med sig hem något av dop-  
vattnet så var det nyttigt till många-  
kända, detta gick ju inte gärna för sig  
om barndopet förrättades i kyrkan eller i  
prestgården, och detta torde i många fall  
hava varit orsaken att barndop stundom  
förrättades i hemmen. Man brukade

dopvattnet för vidskräpliga ändamål, d.v.s. man trodde att det hade en helande och undergörande verkan. Den som åtog sig att bära barn till dop eller stå padder hade ju skyldigheter att tillse att barnen blevo uppfostrade i tukt och Herrens förmåning. Denna bestämmelse var det väl inga som kunde uppfylla, men gomoraner gladdo sig säkerligen, då det barn hon burit fram till dopet artade sig väl. Jag har flera gånger stått på kyrkbacken utanför Fryele kyrka och hört gamla gummor säga, då någon rask yngling eller jönta gått förbi: "Dänn du, dänn haå ja hullätt (=burit till dopet) va hann(eller) ho, haå blett grammä å rasskä." Vid konfirmationen är det vanligt att gomoran, några dagar förut

Småland  
Östbo  
1938

5331

Ppp8 Fmgel Johansson

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

17

18

köper en bibel eller en psalmbok, och går till prästen med och ber honom skriva in namnet på det barn som hon har beurit till dopet, "si ja haä hullätt konfirmer" (eller kerne). Då konfirmationsförhöret avslutats överlämnas prästen böckerna till barnen. Då sedan barnen går ut ur kyrkan och få se sina gomorä som kanske äro gamla vissna gummo stå utanför kyrkdörren så gå de till dem och bocka eller niga och tacka för de givros de fått, och då tycka gomoräna att de fått rik valuta för sina utlägg som de haft för inköpen av böckerna.

Legitimerade läkare (dokktara) hyrte man misstro emot. Om någon blev sjuk så besökte man hellre kvacksalvare eller

s. k. kloka gubbar och gummor och sådana furmor en hel rad att välja på under förra århundradet.

Man var rädd för att läkarna ordinerade alltför starka och giftiga läkemedel.

(mekklammäntä) Provinsialläkaren i Värnamo dr. Nordenström vilken tjänstgjorde på 1860-1870-talen var ansedd som en mycket skicklig läkare.

Nämndemannen i Fryele s:n Anders Johansson i Laryd, blev svårt sjuk och doktorn besökte honom och ordinerade medicin men nämndemannen tyckte att den smakade illa och tordes inte intaga den. Doktorn häntades på nytt och då han fick se att medicinen var

5331

19

orörd blen han arg och frågade värfö.  
han ej följt hans föreskrifter. LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV 20

"Jo" sade nämndemannen "därin ma-  
kade så illa så ja too inntä ta  
inn änn, ja va räddä dokktoänn  
haddä messtätt se. (= givet fel medicin)  
Doktorn röt "Skäms du inntä din  
dumnhund, brukar jag misstaga  
mig". Nämndemannens gumma talade  
om för grannarna hur doktorn sade,  
och så blen det till ett talerätt i bygden en  
tid framåt "Skäms du inntä din dumme  
hund, sa doktorn till min Annars (= Anders)  
Läkarna voro som nämnts ej populära  
fordom, man sade, "dä ä väl bättre ä  
ligga ä schällvoda" änn lätta dokktoara  
poäje (= förgifta) se." Det berättas om en

5331

20

21

gammal gubbe i Gällaryds s:n. som fick värk i benen. Då man rådde honom att söka läkare, svarade han. "Nä dä bleä inpyätt å mä dä, noä hann få si mina bajjn tää hann ett sarv(-säg) å sava (= säga) å me bajjna. (berättare Adolf Pettersson Prässbo, Gällaryd s:n. född 1851. död 1928.

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

Man gick hellre till den kloka gumman Lisa i Finnskult, Gällaryd och sökte bot för sina svårigheter och krämpor.

Lisa, som även eller vanligt kallades "Mamma i Finnskult" var född i Rydabotens s:n. 1815, och dog i Gällaryds s:n. 1892

På 1860-70 och 80-talen hade Lisa en jättelika ström av besökare. Man trodde rent av att hon var allsmäktig, hon skaffade tillräcka tjungods, botade folk och få och hon

Kunde förut säga kommande ting bl. a.  
i fråga om hurvida det eller det unga  
paret kommo att "gå varandra" (= bli gifta.)

En gammal skomakare, Sven Isaksson död 1925  
omkr. 80 åring i Fryele, har berättat huru Lisa  
gick tillväga då hon sökte utforska sådana  
ting. Isaksson var född och uppväxt i närheten  
av Lisas boning i Finnshult. Han var vidare  
en strängt samvingsenlig människa, varför  
man gott kan sätta tro till det han berättade.  
Lisa var blind, hon hade inga ögon.

F. J. E. Enerström omtalar i "Finnvedsboarnas seder  
och liv", att Lisa genom någon ögonsjukdom  
förlorat sina ögon, men äldre personer som  
kände henne närmare påstodo att "den Lajjä"  
(= den onde) hadde tagit Lisas ögon som er-  
sättning för någon tjänst han gort henne.

gav noga akt på hur saken förhöll sig under sällningen. Var det så att sakens blad närmade sig varandra (=saken klippte ihop) så sade han "åhjo di ty se nokk ihop."

(han menade de unga) om sakens blad deremot än mera skiljde sig från varandra, sade han "em sa få si att dä bleä iypätt ä ätt, da draä se ifrå varannra"

Da någon som var sjuk, och ej blev bättre av de kurer man använde, utan man förstod att den kom att snart dö, brukade man hämta presten i församlingen, för att han skulle "skrepfta" den sjuke och ge honom nattvarden (nattvaärm) Detta kallades med ett gemensamt namn att "berätta".

Som de äldre eller vuxna behövdes hemmanid för att tillse den sjuke o.s.v. hände det ofta

att man sände vägen ett barn med boud  
till prästen. Som det var skriftligt beställt med  
skrivkunnigheten så lärde man barnet noja 25  
att det skulle säga så här; Di ba hemma  
att passtoäm (eller Gjörkäharräm) sullä  
va bra å komma te våätt (=vårt, hem) å be-  
rätta våä (=vår) gamla. Det berättas att  
man en gång sändt iväg en liten pojke,  
sedan man lärt honom ovannämnda läxa, till  
presten. Pojken läste oupphörligt för sig sjelv,  
för att han ej skulle glömma bort vad man lärt  
honom säga, men så gick han förbi en gård  
der man vid en grind (le) satt upp en ful  
och grov (lajjå) grindstolpe (lestollpå) och när  
pojken fick se den sade han "då va em klubblä-  
dums." När pojken kom till prestgården och  
framförde sitt ärende till prästen skedde det

med följande; "Ni bo hemma att passera  
sulla va bra å komma hem te våätt å  
klubbäderna vää gamla."

Då någon låg i dödkamp skulle det vara tyst  
och stilla i rummet, man stannade klockan,  
samtalade med låg röst vanligen, men  
det kunde också hända att man inte kunde  
låta bli, tills den sjuke dött, förrän man  
talade om huru man ämnade styra och  
ställa vid begravningen. Det berättas om att  
då man vid ett dödsfälle talade om huru  
många kamrar brännvin man skulle anskaffa  
till begravningsskalaset, att den döende utbrast;  
"Ja kamr väl få en sup mä!"

Då döden inträtt och ögonen voro brutna  
slöt man igen dem väl, samt lade ett par

battingar (= tunga jocka kopparmynt) över  
ögonlocken. Om den döde hade ögonen eller  
något öga öppet sade man; att han ville  
ha någon av sina närmaste med sig.  
För att den döde skulle hålla munnen slutet  
stöttades hakan upp med en bibel eller psalm-  
bok. Den döde skulle tvättas väl och lagas  
på rent och fint linne. Mången stackars fattig  
corpore eller backstugusittare hade kanske ej  
under hela sin levnad burit en så fin och  
ren skjorta som han fick efter sin död.  
De som voro med och klädde och "tvättade ut"  
en död fick akta sig för att anråda den dödes  
anhöriga, att ikläda honom snygga linnen.  
Det berättas om att de som så gort, sedan  
på hemvägen i skumrasket blivit antastade

av den döde med förebråelser att de ej minnst  
honorn en hel och ren skjorta vid hans död.  
Likkistan förfärdigades vanligen av bysmickaren.  
På man lade den döde i kistan sade man att man  
kirtelade, man höll efteråt en andaktstund, läste  
något i bibeln om döden och uppståndelsen, sjöng  
någon psalm, och så bars kistan med liket ut  
och ställdes i en för tillfället grävd grav, eller  
och ställdes kistan i en badstuga smedja e. d. tills  
begravningen. Man hade sedan under ett par  
veckor mycket att betyga om med att laga  
till mat m. m. till begravningskalaset.

Man skulle skura golven tapetsera väggarne  
om så behöfdes, slakta, brygga baka m. m.  
Ett begravningskalas i Värnamo orten var  
och är så ännu ingen smärak. Alla som

Man berättar sedan med att sätta upp en löng allé med buskar utåt vägen där man ämnar bära kistan. På begravningdagens morgon brytas topparna på buskarna i den riktning som liktåget skall gå. Vid barnbegravningar ställer man upp buskar av endast omkring 1 meter långa och låter topparna vara obrutna. Det är dock inte bara vid den gården där någon är död som man "tallar" eller "klär" för den döde, ofta får man ute i skogen der inga stugor syns se ett risat och kronkantat stycke, där en liten gångstig viker av till en liten koja inne i skogsdunklet, samt naturligtvis vid varje gård der liktåget kom att passera förbi. En god stund innan man begär sig i väg till kyrkan (Gjörhamn) bär man fram liket och ställde kistan på ett par

pallar vanligen svartmålade (likpallarna)  
Begravningsgästerna och den avlidnes anhöriga,  
släkt och vänner samlades kring kistan,  
Veakasstäpprestämns skulle "läsa" och  
"schonja ut" den avlidne. Vem som helst  
dugde (dugde) ej till veakasstäpprest.  
Han skulle vara känd för att vara redlig i  
handel och vandel, av kristligt sinnelag  
hava rångformåga (kunna schonja bra)  
läsa och även kunna hålla ett litet tal.  
Man sjöng en psalm, så läste veakasstäpp-  
prästen något ur bibeln om döden och uppsän-  
delsen, höll sedan ett tal vari han erinrade  
de närvarande om livets förgänglighet  
dödens virkhet men också om hoppet att  
en gång få möta den avlidne i en annan

bättre och skönare värld. Under tiden som det läses och sjunges har man kistlocket (Tjusställocket) andyptat så att de som vilja kunna se den döde. (detta senare dock numera mestadels bortlagt) Så skruvas locket om man haft det av, på, och åtta man fyra på vardera sidan här sedan, under det man sjunges en psalm (v. ant. Sv. Ps. N=490) kistan ett stycke bortåt vägen der häst (hästar) och vagn vänta och man ställer upp kistan på vagnen. Man tillhandahåller och utlämnar från kyrkorna linor klädda med svart tyg. Förr hade man omkr. 25 cm. breda band av linväv med fransar i ändarna, dessa band kallades "hansyklä" de voro ofärgade d. v. s. vita som lakansväv. I Fryele s. n. finnes en

stor skog kallad Svanahytte, den är belägen i sockerens östra del. Folket som bodde i stugorna, i eller söder och öster om denna skog fingo fördom på grund av bristfälliga vägar bära de döda genom skogen till Fryele kyrka, då de skulle begravas. De gamla berättade om huru arbetsamt detta var. Såväl män som kvinnor fingo då och då avlösa (bytass ve) med att läsa. Beata Kristoffersson i Brokvarn Fryele, död 1893 vid 83 års ålder, har berättat huru som både män och kvinnor fingo ta av sig kläder såsom rockar, koftar, sjalar m.m. och läsa så smetten dröp av dem. De som bodde nära vägar farbara med åkdon kommo alltid körande med lik och begravningsgäster samt två förridare i spetsen för tåget som man

kallade likstatäm. Dessa förridare (förriara) voro militärens klädda i full uniform.

I Fryele valde man jerna till föriddare grenadierer. (grammajärä) Dess uniform var vackrare (grammarä) än soldaternas (Hnekktaunnas) vid jönköp. regemente.

Herrmansägarna August Johansson i Bygget Fryele:s:n född 1849 död. 1937. samt Frans Fredriksson i Råhult Fryele:s:n född 1859. död den 9 mars. 1938. har för mig berättat att sista gången som det förekommit att man haft föriddare för liktöj i Fryele var då Fredrikssons fader begravdes den 1 sept 1864. Grenadiererna Rask och Larin redo, klädda i full paraduniform, på två svarta hästar före likstaten. Då de kommo till Bergsgårds lid (en backe belägen omkr 500 m. från Fryele kyrka, redo de i sporsträck från lik-

5331

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

32

35

staten ned till kyrkan samt kontrollerade  
(littadä ättä) om deras klocker voro alldeles  
lika med kyrkans väggur, redo så likstaten  
till mötes vände sina hästar och redo  
i sakta skritt före likstaten fram till  
kyrkogårdsporten. Kistan lyftades av vagnen  
samt ställdes på ett par svartmålade  
pallar (likpallarna) männen ködde bort  
med sina hästar och åkdon till kyrk-  
stallarna och satte in hästarna der.

Vid begravningar vintertid, och om man  
kunnit fram till kyrkan i god tid, så gick  
begravningsfolket in i rokenstugan för att  
få en "nyppa varrmä", keimona i fruntim-  
mersstovarna och männen i karastovarna.

Jordfästningen försiggick alltid ute vid groven  
sedan likkistan nedsänkts i graven. Endast vid

Småland Orto. P. G. Gyllens (M. C. Gyllens) Gården  
11 April 1938

5.331

herrschaftsbegravningar t. ex. om mågon på  
 Väsbyholms gods onlidingt och skulle begravas.  
 Det betydde emellertid ingenting om man var  
 ute eller inne i kyrkan. Kyrkan var ej uppvärmd,  
 värmeapparater anskaffades ej förrän man kommit  
 ett gott stycke in på 1900-talet och före dess  
 var Fryele kyrka kall som en källare både  
 sommar och vinter. Det hölls ej några  
 långa vackra tal eller föreläsningar någon krans-  
 nedläggning, ett par enkla kransar av linjon,  
 (krösäna) mjölon, (mjölbara)-ris, med några  
 pappersblommor uti var hela "blomsterprakt".  
 Vad talen beträffar fick det vara nog med  
 vad prästen sade, men det kunde hända  
 att en sörjande enka tog en näve ull och  
 kastade ned på kistlocket med orden; Tack  
 far, för du vatt snälla, eller en sörjande

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV33  
36

enkling som tog en spade och örte ett  
par skoulor mull på sin avlidna makas kista  
tog av sig hatten och under rörelse uttalade  
ett tack till den avlidna för vad hon varit  
för honom och barnen. Däremot var det fördom  
vanligt att prästen skulle från predikstolen  
hålla tal till den dödes ära, och framhålla hans  
i livet goda gärningar och egenskaper.  
Detta kallades likstol. Men detta gjorde prest-  
erna ej utan ersättning. Ornamande Aug. Johansson  
har berättat att det på 1850-60-talet ej var ovän-  
ligt att prästen "tok dämn likässta (= bästa)  
koa (= kon) som en bonde hade som ersättning.  
(i likstol) då bonden, hans hustru eller något barn  
avlidit. Vid en begravning skulle det alltid  
givas något till kyrkan och de fattiga.  
Att man givar till kyrkan förekommer ännu i Tryele.

men till de fattiga har slopats. Hur mycket  
moss givits läres av presten från predikstolen  
upp efter högmässans slut och kallas testamentet  
testamentspengar, och då folket går ut ur kyrkan  
ringes med kyrkklockorna, testamentsringning.

38

Så reser man hem från kyrkan, och man kör  
så bra hästarna orka springa, begravningsmiddagen  
hålls. Man hade för den idén att det skulle  
krusas och truras innan man gick till bords.  
Ingen ville sitta främst, det var rent av till  
att skämma ut sig, bära sig illa åt hade man  
för sig. Därför fick "värden" vilket i detta fall  
icke var husbonden på gården utan en man  
som var ombedd att för dagen sköta om "värd-  
skapet, ljuda folket till bords, läsa till och från  
maten = hålla bordsbön, tillse att var och en gäst

höll till godo med mat och dryck, biträda  
fruntimren i köket med ärendens utträdande o.s.v. 39  
Som synes hade en värd många förpliktelser  
att utföra, men en gammal torpare under  
Näsbyholmns gods som under sin krafts dagar  
ofta hedrades med uppdraget att vara värd vid  
begravningskalas brukade säga att "fram-  
hävandet" av gästerna till bordet var det allra  
svåraste och mest ansträngande. Somliga av  
gästerna kunde då de förstodo att tiden för  
"bordssättning" närmade sig, gå och gömma  
sig, så att värden fick gå länge och leta  
(= söka) efter dem tills han kanske fann att de  
krupit under golvet vid en lada eller loze.  
Ellen då blev det att fatta tag i benen  
(skanpkäna) och dra fram de kruksamma

5331

LUNDS UNIVERSITETS  
FOLKMINNESARKIV

37

40

och matsträviga, borsta damm och agnar  
av den och föra den fram till bordet.  
Kanner förekommer ej något sådant.  
Den avlidnes närmaste anhöringar äro  
själskrivet de förnämsta och skola sitta  
främst vid bordet. Man är heller inte  
krusesam eller blyg nu som för, den som  
blir bjuden håller till godo utan krus eller  
invändningar. Då man satt sig till bords  
påbjöd värden genom handklappning  
lystnad, så lärte han för maten och  
så böjode begravningsmiddagen att ätas  
och därmed kunde man hålla på i flera  
timmar. När man ärdtligt slutat lärte  
värden från maten och så sjöngs psalm-  
nesen "Hur tomt är allt vad världen har."

5331  
Så ropades i korus; "Tack för maten" och man  
gick övermätt och belåten från bordet. 41

Man hade inköpt flera dussin rökpipor av vit  
lera, samt flera paket kardus (= rökstobak)  
Gubbarna slogo sig återigen ner på stolar och  
bänkar, stoppade och tände piporna och det röktes  
och bolnades väldigt mycket allt under det man dryftade  
Stutapriser, ärväret om det var i årdtiden, och  
på vintern skogskörslor och anverkning m.m.  
Fruentimren som alltid varit intresserade av sin  
nästas angelägenheter slogo sig samman och  
samlalade om vad sig i byarna tilldagsit, och  
deras tungor lupo snabbt och vant.

Senare på aftonen bjöds på kaff med minst  
10 sorters småbröd till dopp. Vedkastaprästen läste  
något ur bibeln, och gjorde några tillämpningar  
derom, erinrade om den avlidne, talade några

Trötens ord till de rörijande och så skiljdes man <sup>39</sup>  
 åt och gick eller for hem till sitt, såvida man <sup>42</sup>  
 ej hade för långt hem. Dagen efter samlades man  
 igen och ätandet och drickandet kunde på vissa  
 ställen vara i en 3 eller fyra dagar.

### Tillägg.

LUNDS UNIVERSITETS  
 FOLKMINNESARKIV

Efter en noggrann efterprövning av mitt  
 minne har jag funnit att jag glömt  
 att anmärka;

- 1) sid 16. Efter barnets dop, skulle dess moder  
 kyrkotagas. För i tiden fick ej en kvinna  
 vid kyrkotagningen böja knä vid altarrunden  
 i Fryele kyrka, utan hon böjde knä på en pall  
 som klockaren hade satt fram på kyrkojungen  
 mitt emellan främre och bostre kors. För detta  
 sitt bemäs skulle han ha 25 öre, vilket den  
 kyrkotagna kvinnans man var skyldig betala.

2) sid. 25. Om den döde i livstiden varit en inviten rökare, fick han med sig en rökpipa i likkistan. Om han varit begiven på starka drycker; en flaska brännvin. Kyrkoavaktaren Jonas Rydstedt född 1830 död omkr. 1915 och som ända från tidiga ungdomen även tjänstgjorde som dödsgrävare brukade berätta att han ibland vid gravväsningar på Fryele kyrkogård kunde hitta små flaskor fyllda med brännvin.

3) sid. 26-2. Förutom släktingar bjöds till begravningen alla som bodde inom rotämn (=rotebyalag).

4) sid. 28. Sedan liket tagits bort från pallarna slogs dessa omkring. Man skrea eller textade minnes tavlor med den dödes imitation födelse år och dödsår, dessa tavlor hängdes upp på väggen i den avlidnes hem.

ja så "felpri" som möjligt skulle den kvinna 15  
 vara som fick den äran att vara gomo.

(=gudmoder.) Dopklädnaden som barnet skulle  
 ha, brukade gomoäna själva bekosta och  
 föra med sig, i denna brukade man se  
 in en päng (= mynt) detta för att man  
 trodde det skulle vara turligt, barnet kom  
 att få gott om pengar under hela sitt liv  
 om man så gjorde. Vidare skulle föräld-  
 rarna icke i förväg för någon antala  
 vad barnet skulle heta, om de talade om  
 detta blev barnet en blarra (=pretade mycket)  
 om det var ett flickbarn, var det en gosse  
 så kunde det bli en blarra. Strax innan  
 gomorann began sig iväg till kyrkan med  
 barnet fick hon veta vad namn barnet  
 skulle ha. Då ett gossebarn skulle döpas

22

23

Enl. ovannämnda <sup>5331</sup>Frakuron gick Lisa och hennes  
 broder tillväga på följande sätt då de skulle  
 söka utforska kommande ting, i detta fall  
 hurvida de båda unga kommo att "på varandra".  
 De hade ett greynaråll (= liten handikt) och  
 på botten av denna lågo en del mystan  
 av lika storlekar, men av olika färger.  
 (Kanske det var s. k. trollmystan. Mellan myst-  
 tanen var något mellanrum, så de kunde  
 något litet rulla då man svängde sikten.  
 De togo en "sisare" = en liten sar, fattade tog  
 i varsin av handtagens öglor och öppnade  
 saken så, att saken dess handtag och blad  
 bildade ett kors (= ) så lade de detta på  
 mystanen i sikten, fattade båda tog i sikten  
 och svängde (= sällade) den varsammt.  
 Lisas broder som hade sin synförmåga i behåll

voro något släkt med den ovidue  
måste ljudas att vara med, såvida de ej  
voro berödda allt för långt ifrån.

De skulle ljudas i god tid så att de humo  
med att ställa i ordning bra med "förning"  
eller "massräk" vilken bestod i ostkakor  
sötortar m.m. ungefär lika som vid bröllop.

Denna sed med förning fortfar ännu  
i bygden. I somras (år 1937) hade man vid  
ett begravningsskalas i Loftås Fryele s:n ända  
till 13 ostkakor på bordet, ännu flera punnos  
i köket. Utan för dörren vid begravningsgården  
sätter man upp grankvistar omks. 1½ meter höga  
mellan dessa buskar lägges man ut ett kors  
av grankvistar samt även en "bård" av  
grankvistar rundt om detta kors.